

Jadranka Brnčić

NACIONALIZAM I KSENOFOBIJA U KONTEKSTU RELIGIJE I VJERE

Poštovani i dragi sudionici skupa,

moje izlaganje neće biti znanstvena ili stručna analiza. Premda nam one mogu dati uvide u problem kojim se bave, rijetko idu dalje od toga. Podijelit ću s vama radije osobna razmišljanja za koja se nadam da mogu biti poticajna za daljnja propitivanja, razgovor o iskustvima, iznalaženje putova nadilaženja prijepora te rad na sebi.

Za osobe, bez obzira na religijsku ili konfesionalnu pripadnost, čija je vjera iskustvo blizine Božje, a ne tek uvjerenje o Njegovu postojanju i djelovanju, jasno je: Bog je ponad i onkraj podjela među ljudima, stvorenjima Božjima.

Pojmovi

No, da bismo počeli razmišljati na koji način podjele iscijeliti i nadići, valja nam prvo razumjeti što pojmovi znače.

Ovdje spominjemo četiri pojma: nacionalizam, ksenofobija, religija i vjera. Poznato je da kroz povijest nisu bili trajno jednoznačni. I danas u različitim kontekstima mogu imati različite konotacije. A evo ukratko o značenjima koja im pridajemo u kontekstu naše teme:

1. za razliku od domoljublja kao osjećaju pripadnosti zemlji, kulturi, jeziku naroda gdje smo rođeni, nacionalizam je ovdje shvaćen u negativnom smislu, dakle, s primjesama šovinizma, kao identifikacija s vlastitom nacijom kao važnijom, a često i vrednijom od svake druge osobne ili grupne identifikacije.

2. ksenofobija je jedno od obilježja takva nacionalizma, a često i njegov uzrok. Riječi je o strahu od stranaca, od ljudi druge nacije, kulture, religije. Za razliku od gostoljubivosti koja je prihvaćanje drugih u njihovoj različitosti.

3. premda religija zapravo znači povezanost (lat. *religare* - povezati) čovjeka s Bogom, ovdje ju razumijemo u uobičajenom smislu te riječi: kao povezanost ljudi koji dijele istu vjeru, uvjerenja, obrede i dogme, dakle, koji pripadaju jednom religijskom sustavu. Religija poprima negativne konotacije onda kada pripadnici određene religije bivaju isključivima, odnosno smatraju da je njihova religija superiorna nad drugima te joj pristupaju fundamentalistički.

4. Vjeru u našem kontekstu smatramo osobnim odabirom, ne toliko skupa uvjerenja o Bogu, koliko povjerenja u Njega, u Njegovo milosrđe i raspoloživost za čovjeka. Vjera je, dakle, iskustvo. I to iskustvo kakvo uključuje želju da mu svi ljudi bez razlike imaju pristupa, a da se nikome ne nameće, kakvo se kloni pretjeranosti nacionalizma, a uključuje domoljublje, nije ksenofobično, nego gostoljubivo, ne prihvaća fundamentalizam, a poštuje sve religije. Vjera, budući nenasilna, transcendirira nacionalizam, kao, na određen način, i religiju. Zapravo, svaki dualizam.

Pokušat ću dalje razmišljati iz svoje osobne vjere. Možda će zvučati kao filozofijska utopija, ali jedino utopija može uspostaviti ravnotežu s ideologijom, što nacionalizam, kao kulturološki, socijalni i politički konstrukt kolektivnoga identiteta, zapravo jest.

Identitet i drugi

Tko smo zapravo? Na čemu temeljimo naš višak vrijednosti u odnosu na druge? Na naciji, religiji, moralnoj ispravnosti, zdravlju, našim zaslugama? Dok sve to „imamo“, borit ćemo se i da zadržimo i strahovati da ne izgubimo, a dok jesmo slobodno ono što jesmo, dijelit ćemo obilje svojega bivanja svima bez razlike. Čak i kada nam ostane samo naša različitost.

To da smo kršćani, Židovi ili muslimani, malo znači ako se u svakodnevnom životu zlo očitujemo bilo prema sličnima ili prema različitim. Međutim, ne nalazeći mir, jedinstvo i pripadnost u sebi, svi mi – kršćani, muslimani, Židovi, Hrvati, Srbi, Bošnjaci i Bosanci, Izraelci, Arapi, Amerikanci, agnostici, ateisti, konzervativni,

liberalni, lijevi, desni – skloni smo traženjem uzroka i posljedica u svojim teoretskim identitetima, zapostavljajući praktične identitete u nama samima.

Svijet dijelimo na „mi“ i „oni“ samo kada ne prihvaćamo vlastiti nutarnji svijet u kojem prebiva mnoštvo glasova među kojima samo u tišini možemo razabrati onaj najdublji glas cjelovitosti. Cjelovitosti u kakvoj pripitomljujemo naše vlastite drugosti i u kakvoj otvorenima ostaju mogućnosti i nepredvidivosti života.

Čovjek nije tek stanovnik svojega sela, grada ili zemlje, nego je naseljenik planeta Zemlje, pa je ona njegov dom. Ovakva nam perspektiva omogućuje da se iz usmjerenosti na sebe, na svoju nacionalnost, religiju, spol, rasu, okrenemo univerzalnomu, da iz sebična bdijenja nad vlastitim identitetom pohrlimo onom zajedničkom – ljudskom.

Poistovjećivanje s identitetima zacijelo nas neće daleko odvesti. Vidimo to na djelu u našim društvima. Dok se skrivamo iza kakva identiteta – pogotovu ako polazimo od pretpostavke, štoviše uvjerenja da nam naš identitet, budući „ispravan“, uvijek kada ga branimo, daje za pravo – sukobljuju se argumenti autoriteta, a subjekti ostaju netaknutima.

Prihvatiti dijalog s drugima znači prepoznati zajedništvo ljudske sudbine unutar zajedničke povijesti. Naša uvjerenja oblikuje povijesno iskustvo. Budući da smo dionici različitih iskustava, ne dajmo da nas to ograničava, nego nek nas učini osjetljivijima za ono što je više od iskustva, dublje od povijesne istine.

Naš osobni identitet može se izražavati i kroz nacionalni i religijski identitet, ali ih oba nadilazi umjesto njih uspostavljajući etički identitet i trajno otkrivajući onaj božanski.

„Mi“ i „oni“

Svi se mi manje-više bojimo stranaca dok su za nas stranci, a ne ljudi, osobe poput nas. Sve dok svijet dijelimo na „nas“ i „njih“. No, ne zaboravimo: politika se prema svima nama ponaša kao prema strancima eda bi lakše mogla manipulirati našim

strahovima. Ne nasjedajmo trgovcima strahom, pa bili oni i naši svećenici, imami ili rabini.

Nismo li svjedoci kamo nas manipulacija našim strahovima, i osobnim i kolektivnim, može odvesti? Pogotovu ukoliko je naš nacionalni identitet u sprezi s religijskim kakav potražuje pravo na nacionalni identitet, a zanemaruje dužnost ljubavi prema svakom čovjeku.

Uostalom, što je omogućilo Hitlera? To pitanje bismo i danas očito mogli postaviti. I to ne samo kad je riječi o rastućim napetostima, sukobima, fundamentalizmima u kojima moćnici ovoga svijeta trajno pronalaze načina da, lukavošću ili silom, nametnu zahtjev za identifikacijom iza kojega se, dakako, skriva njihova vlastita volja za prisvajanjem isključivoga političkog i ekonomskog prava na raspolaganje dobrima te njihovo nadziranje. Hitleri se skrivaju na mnogim razinama, bez obzira dopuštaju li i potiču ubijanje ljudi ili razaranje simboličkog i stvarnog potencijala ljudske slobode.

Hitler nije anomalija, čudovište ili dijaboličko čudo, nego logička, koherentna i neizbježna posljedica povijesti Zapada. Ono što je iskrivljeno, krivo u našem čitanju povijesnih događaja jest sama naša koncepcija povijesti na kojoj se ta čitanja temelje. Mi, naime, pamtimo povijesne događaje prema tragovima što ih ostavljaju moćni i jaki. Tu smo idolatriju moći naslijedili još od Rimljana. Hitler ju je naprosto samo znao iskoristiti i u nju upisati vlastito napredovanje prema vlasti.

Prvo što bi, dakle, trebalo radikalno mijenjati jest naša koncepcija povijesti.

Etički identitet

Drugost nije svodiva tek na puku drugost druge osobe. Živimo i usred vlastite drugosti, suprotstavljenosti ega i sebstva, tijela i svijesti, svijesti i savjesti. Ova suprotstavljenost nije tek prostor borbe, nego i plodno tlo integracije. Cjelovitost se ozbiljuje dijalogom, praštanjem, pomnim slušanjem svake drugosti: i naše vlastite kao i drugosti drugog. Međusobnom prepoznavanju ime je gostoljubivost. „Ja“ svoje djelovanje usmjeravam prema drugom i razmjenjujem se s drugim, „ja“ se stavljam u

položaj drugog i samog sebe mogu vidjeti kao drugog, baš kao što drugome i jesam – drugi.

Ishodište moralnoga ponašanja može biti jedino stavljanje u položaj drugoga. Tako nadilazimo opoziciju između individualne etike na polju konkretne prakse (onoga što nam se čini dobrim) i morala utemeljena na normama (onoga što nam je dopušteno i zabranjeno) dijalektički ih spajajući u mudrost dobrog života. Prepoznavanje i gostoljubivost, tj. dijalektika davanja i primanja, ne događaju se u području morala, nego u području etike dobra.

Ljubav prema nama samima prvo je pravo koje nam valja tražiti da bismo mogli voljeti drugoga. A svoje vlastito djelovanje možemo legitimirati ponajprije tako da mu dajemo za pravo u djelovanju drugoga. Uvažavati druge znači poštivati njihovu sposobnost i slobodu odabira, inicijative, djelovanja, evolucije i promatranja koliko i vlastite. Samo onaj tko prihvaća svoje vlastite drugosti, može prihvatiti i tuđe. I razumjeti ih u ljubavi. Tek se u ovoj međuovisnosti uvažavanja može govoriti i o pravednim institucijama kakve bi ponajprije trebale biti nacija i religija.

Moje najdublje „ja“ ne može biti obuhvaćeno nikakvim „mi“. Čak i kada pripadam određenoj grupi po slučajnosti rođenja i odgoja ili po svjesnom odabiru, moje „ja“ više je od moje pripadnosti. Ono obuhvaća i moj vlastite i tuđe drugosti te se osjeća odgovornim za njih i brine za njih. Ne zbog njih.

Pripadnost

Ukoliko tijelo ima potrebe što ih valja zadovoljiti radi preživljavanja, postoje i potrebe duše. A među prvim potrebama jest potreba pripadanja nekom kolektivitetu, što ga se ne smije identificirati s religijskim, nacionalnim i inim identitetom. Pripadati kakvoj obitelji, zavičaju, vjerskoj zajednici, radnom kolektivu, klubu znači pripadati vlastitoj pred-povijesti te biti njezin nastavak i posrednik budućnosti. Svako ljudsko biće ima potrebu za vlastitim korijenima u različitim društvenim sredinama od kojih prima građu za vlastit moralni, duhovan i intelektualan život. Tako shvaćena povijest nas konstituira, nadahnjuje i omogućuje nam živjeti kao odgovorne osobe.

No, ni od kakva kolektiva ne valja praviti idol jer ni jedan nije samom sebi svrha. Svaki kolektiv – društvo, religijska zajednica, nacija – koji se želi nametnuti kao svrha, „ždere“ ljudske duše. O tome nam svjedoči povijest. Ti su entiteti tek posrednici u službi ispunjenja ljudske sudbine kakvo transcendiraju svaki kolektivitet i svaku „zemaljsku“ zbilju.

Traženje nadnaravnoga, dakako, ne ide bez traženja pravednih odnosa u ovom svijetu kakvi se uspostavljaju vršeći temeljnu dužnost i usklađujući prava s ljudskim potrebama. No, da bi pravedni odnosi mogli biti uspostavljeni, želja za njima treba operirati u području nadnaravnoga. Ako je red splet društvenih odnosa tkanih tako da nitko nije prisiljen kršiti jedne obaveze kako bi ispunio druge, tkanje će pucati kad ljudi na vlasti ne poštuju svoje obaveze, a obični građani više neće moći zadovoljiti svoje osnovne potrebe. No, revolucija u kakvoj se ruše zgrade i napadaju ljudi, jalova je i jest će svoju djecu. Revolucija kakva nam treba jest revolucija kakva se događa ponajprije u nama samima. Ishodišna pretpostavka svake u ljudskim potrebama ukorijenjene duhovnosti, jest kultura suosjećanja, odnosno kultura života kadra prihvatiti smrt vlastitoga ega eda bi život nadišao sam sebe.

Ukoliko nam religija ne treba kao identifikacijska zastava kojom mašemo prikrivajući vlastitu nesigurnost u usidrenju u život, ukoliko razumijemo da su definicije vjere i kodificiranje ponašanja u skladu s njom samo jedan od jezika kojim nastojimo sebi tumačiti misterij života, ukoliko smo otvoreni mogućnostima svjetova kojima nas otvara povjerenje u ono što nas uče sveti tekstovi, mogućnostima koje trajno izmiču institucionalizaciji u guraju nas u zagrljaj misterija, tada ćemo, ne prestajući poštujući tradiciju, iskustva i jezik kojim se artikuliraju, malo mariti za sam jezik i isključivost institucija te se otvarati misteriju koji nas mijenja i preobražava.

Oni kojima je mijenjati se nisu ponajprije naši susjedi, prijatelji, rođaci i narodi, nego mi sami. A mijenjati sebe teže je nego mijenjati svijet.

Stoga se pitati se: gdje smo mi, gdje sam ja? Koji je moj najvažniji identitet? Čega se doista bojim? I kako se nosim sa svojim strahovima? Jesam li voljan/voljna odreći se svojih identiteta, uključujući nacionalni i religijski, a onda i osobni, kako bi se onaj božanski očitovao kroz mene?